

İstanbul'da Sıbyan Mektebi Muallimlerini Modern Eğitim Sistemine Katma Çabaları (1868-1885)

Kerim SARIÇELİK ^{1*}

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi

Geliş Tarihi: 06.04.2024

Kabul Tarihi: 16.09.2024

Yayın Tarihi: 31.12.2024

Anahtar Kelimeler:

Eğitim modernleşmesi,
İstanbul, sıbyan mektepleri,
usul-i cedit, hizmet içi eğitim
kursu

ÖZET

Bu araştırmanın amacı İstanbul'da sıbyan mekteplerinde görev yapan ve geleneksel yöntemlerle eğitim vermeye devam eden öğretmenleri modern eğitim sistemine katmak için 1868-1885 yılları arasında yürütülen çalışmaları ortaya koymaktır. Bu konuda gerekli veriler yazılı belgeler aracılığıyla elde edildiğinden çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Tarihi belgelerin analizi ve çözümlenmesinde de içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanması aşamasında kolaylık olması bakımından öncelikle araştırmacı tarafından şu anahtar kelimeler tespit edilmiştir: sıbyan mektebi/muallimleri, usul-i cedit, Darülmualimin-i Sıbyan, numune mektepleri. Anahtar kelimeler çerçevesinde yapılan araştırmalarda verilerin büyük bir kısmına İstanbul'da bulunan Osmanlı Arşivi'nde yapılan çalışmalarla ulaşılmıştır. Bunun yanında Düstur ve Salname koleksiyonları taranmış, ulusal tez merkezi, İSAM, Milli Kütüphane, Atatürk Kitaplığı dokümanları ile birlikte yayınlanmış kitap ve makaleler incelenmiş ve araştırmada kullanılacak veriler toplanmıştır. Tarihi belgelerin tespit edilmesinde anahtar kelimeler kıstas alınmıştır. Belgelerin katalog özetlerinden anahtar kelimelerle uyumlu olanları seçilerek alınmıştır. Sonrasında Osmanlıca belgeler baştan sona okunmak suretiyle bilgi fişleri oluşturulmuştur. Böylece elde edilen veriler, amaçlanan tarihsel gelişimi ortaya koyabilmek için kronolojik bir sıra ile tasnife tabi tutulmuştur. Aynı süreç kitap ve makalelerde de uygulanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda İstanbul'da sıbyan mekteplerinde görev yapan öğretmenlerden beklenenin, programda bulunan dersleri okutabilecek ve öğrencilere usul-i cedit üzere ana dilde okuma yazma öğretebilecek beceriye sahip olmaları olduğu tespit edilmiştir. Bu becerilerin kazandırılabilmesi için öğretmenlerin hizmet içi kurslara tabi tutuldukları görülmüştür. Öncelikle Darülmualimin-i Sıbyan'ın, 1873 yılından sonra da İstanbul mahallelerinde açılan örnek modern eğitim kurumları olan numune mekteplerinin kurs merkezleri olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. 1881 yılında Mekatib-i İptidaiye Müdürlüğüne Darülmualimin-i Sıbyan'ın eski müdürü ünlü eğitimci Mehmet Cevdet Efendi'nin getirilmesiyle sıbyan mektepleri hocalarına yönelik eğitim faaliyetleri hız kazandı ve bu politikanın istikrarlı hâle getirilmesi için de 1882 yılında Darülameliyat adında bir eğitim kurumunun açıldığı belirlenmiştir. Araştırmada İstanbul'da başlayan bu çalışmaların vilayetlere de yaygınlaştırıldığı ve ülke çapında bir seferberliğe dönüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Efforts to Integrate Sıbyan School Teachers into the Modern Education System in Istanbul (1868-1885)

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 06.04.2024

Accepted: 16.09.2024

Published: 31.12.2024

Keywords:

Educational modernization
Istanbul, sıbyan schools, usul-i
cedit, in-service training
course.

The purpose of this research is to reveal the efforts carried out between 1868 and 1885 to integrate teachers who worked in *Sıbyan* Schools (Primary Schools) in Istanbul and continued to provide education through traditional methods into the modern education system. Since the necessary data for this topic was obtained through written documents, the document analysis method was used in the study. The content analysis method was also employed in the analysis and interpretation of historical documents. To facilitate data collection, the researcher identified the following keywords: Sıbyan school/teachers, *usul-i cedit* (the new method), *Darülmualimin-i Sıbyan* (Teachers' Training School for Primary Schools), and *Numune* Schools (new schools which were examples of modern educational institutions). In the research conducted within the framework of keywords, a large part of the data was obtained through studies conducted in the Ottoman Archives in Istanbul. Additionally, the *Düstur* and *Salname* collections were reviewed, and documents from the National Thesis Center, ISAM, National Library, Atatürk Library, along with published books and articles, were examined to gather the data needed for the research. The identified keywords were used as criteria for locating historical documents. Documents matching the keywords were selected from catalog summaries. Subsequently, Ottoman documents were read in their entirety to create information cards. The obtained data were then classified in chronological order to reveal the intended historical development. The same process was applied to books and articles. Based on the collected data, it was determined that teachers in Sıbyan schools in Istanbul were expected to have the skills to teach the subjects in the curriculum and to teach reading and writing in the mother tongue using *usul-i cedit*. It was observed that teachers were subjected to in-service courses to acquire these skills. Initially, *Darülmualimin-i Sıbyan* and later, after 1873, *Numune* Schools established in Istanbul neighborhoods were used as training centers. With the appointment of the former head of *Darülmualimin-i Sıbyan*, the renowned educator Mehmet Cevdet Efendi, as the Director of *Mekatib-i İptidaiye* (Primary Education Schools) in 1881, educational activities for Sıbyan school teachers accelerated. In 1882, to stabilize this policy, a training institution named *Darülameliyat* (Practice School) was established. The research concluded that these efforts, which started in Istanbul, were expanded to the provinces and turned into a nationwide mobilization.

To cite this article:

Sarıçelik, K. (2024). İstanbul'da Sıbyan Mektebi Muallimlerini Modern Eğitim Sistemine Katma Çabaları (1868-1885). *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 606-620. <https://doi.org/10.51119/ereegf.2024.98>

*Sorumlu Yazar: Kerim SARIÇELİK, ksaricelik@erbakan.edu.tr

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde modernleşme dönemine kadar eğitim, devletin temel görevlerinden birisi olarak kabul edilmezdi. Eğitimin yönetimi ve finansmanı büyük ölçüde vakıflar aracılığıyla sağlanırdı (Aydın, 2003, 328-329). Devletin, vatandaşlarının eğitim-öğretim işini üstlenmesi, bütçesinden kaynak aktarması 19. yüzyılda modern merkezî devlet inşâ sürecinde söz konusu oldu (Kafadar, 1997, 37-38). Öyle ki Tanzimat Dönemi'nde eğitim konusuna el atılarak modern merkezî bir eğitim sistemi kurulması için yoğun çaba içine girildi. Eğitim-öğretim işlerini düzenleyecek idari bir mekanizma kurularak bürokratik teşkilatlanmada önemli adımlar atıldı (Koçer, 1991, 64; Akyıldız, 1993, 222-250; Tekeli- İlkin, 1999, 67; Somel, 2010, 123-125). İdari reformların yanında mecburi temel eğitimin getirilmesi, okullarda ortak müfredata geçiş, yeni eğitim kurumları açılması, mevcutların modern eğitim anlayışı içinde ıslah edilmeleri, modern ilkelerle öğretmen yetiştirilmesi ve istihdamı gibi birçok yenilik bu dönemin ürünüydü. Bütün bu reformlar devletin kontrolünde bütçeden sağlanan finansmanla yapıldı.

Klasik temel eğitim kurumları olan sıbyan mekteplerinin modern eğitim esaslarına göre ıslah edilmeleri girişimi eğitim modernleşmesinin en önemli aşamalarından birini oluşturur. Nitekim temel eğitimi modern hâle getirmeden eğitim modernleşmesinde gerçek ve sürdürülebilir başarının sağlanması mümkün değildi. Bu nedenle Tanzimat Dönemi'nde bazı girişimlerde bulunuldu. Bunların en önemlilerinden birisi 8 Nisan 1847 tarihinde hazırlanan "*Etfâlin Talîm ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Vechile İcrâ Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dâir Sıbyân Mekâtibi Hâceleri Efendilere İtâ Olunacak Talîmât*"dır (Berker, 1945, 28-33). Talimat, merkezinde Türkçe okuma-yazma etkinliklerinin yer aldığı bir ders programını önermekte, programda yer alan derslerin nasıl öğretileceği, okulların öğretim süresi ve devam durumu, okullara alınacak öğrencilerde aranacak nitelikler, disiplin konuları, okul personelinin gelir durumu ve bunların teftişi gibi hususlar karara bağlanmaktaydı. Talimat sıbyan mektebi hocalarını ıslah projesinin merkezine konumlandırmaktaydı. Fakat sıbyan mekteplerini ıslah edeceği umuduyla hazırlanan Talimat birkaç husus dışında uygulanamadı. Maarif teşkilatlanmasının ve malî şartların olumsuzluğu bir yana sıbyan mekteplerinin mevcut öğretmenlerinin ıslah programını anlayıp uygulayacak düşünce yapısında olmamaları, pedagojik donanımlarının yetersizliği bu girişimin başarıya ulaşmasını engelledi. Modern eğitim-öğretimi bir çatı altında toplamayı hedefleyen Maarif Nezareti'nin 1857 yılında kurulmasının ardından bu okulların durumu yeniden ele alındı. 1863 yılında çıkan bir irade-i seniyye ile sıbyan mekteplerinde düzenlemeye gidilerek genel çerçevesi 1847 Talimatıyla çizilen hususların İstanbul'da 36 okulda uygulanmasına karar verildi (Öztürk 2005; 12). İslah projesi bu defa İstanbul ile sınırlı tutulmaktaydı. Öncelikle başkentteki örnek okullarda denenecek, başarı sağlanması durumunda proje genelleştirilecekti. Uygulamada bazı olumlu sonuçlar alınmaya başlanınca 1868 yılında bütün sıbyan mekteplerini kapsayan on maddelik bir nizamname hazırlanma yoluna gidildi (BOA, İ.MVL, 584/26278, lef 1). Mecburi temel eğitim getiren yeni Nizamnameye göre altı yaşına gelmiş her çocuk sıbyan mektebine kaydolmak zorundaydı. Haklı bir sebebi olmaksızın okula verilmeyen çocukların velileri sorumlu tutulacaktı. Dört senelik bir eğitimin ardından yapılan imtihanla başarı gösterenler mezun olacaklar, başarısız olanlar 13 yaşına kadar okula devam edeceklerdi. Kız çocuklarının da eğitim alabilmeleri için yeni mektepler açılacaktı. Nizamnamede sıbyan mekteplerinde Kur'an, Ahlak, Yazı, İlmihal, İmla, Tecvit, Malumat-ı Nafia, Coğrafya ve Amal-i Erbaa derslerinin okutulacağı üzerinde durulmakta, öğretmenlerin usul-i cedit üzere okuma yazmayı öğreteceklerine temas edilmekteydi.

Nizamnamede öngörülen ıslahatların başarıya ulaşması büyük ölçüde mevcut öğretmenlerin Türkçe okuma yazmayı yeni usulle öğretecek beceride olmalarına ve programa konulan dersleri okutacak düzeyde akademik donanımlarının bulunmasına bağlıydı. Aksi takdirde alınan kararlar öncesinde olduğu gibi kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdu. Bu durumda Maarif Nezareti'nin öncelikle öğretmenlerin mevcut durumunu belirlemesi gerekiyordu. Haddizatında Nezaret, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun yeni usulle alfabe öğretemeyeceklerinin farkındaydı. Nitekim nizamnamenin üçüncü maddesinde öğretmenlere usul-i cedit tedris etmek üzere Maarif Nezareti tarafından memurlar tayin edileceğinin belirtilmesi bunu açıkça göstermektedir. Bununla birlikte Maarif Nezareti palyatif uygulamalarla mevcut öğretmenleri bir şekilde sisteme adapte edebileceğini düşünüyordu. Öyle ki memurlar vasıtasıyla hocalara eğitim vermek böyle bir düşünceden kaynaklanıyordu. Fakat kısa bir süre sonra alınan bir kararla İstanbul'da görev yapmakta olan sıbyan mektebi öğretmenleri Meclis-i

Maarifte sınava tabi tutulunca bunun o kadar kolay olmadığı, daha köklü çözümlere ihtiyaç olduğu anlaşılacaktı. Bu çalışma Maarif Nezareti'nin 1868 yılından sonra İstanbul merkezli olarak başlattığı bir eğitim seferberliğini konu almaktadır. Çalışmada başkentte sıbyan mekteplerinde istihdam edilen fakat yeni eğitim usullerini uygulamasını bilmeyen öğretmenlerin modern eğitim sistemine adapte edilmeleri yolundaki çabalar ortaya konulacak, bu gayretlerin Türk Eğitim Tarihi açısından önemi tartışılacaktır.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular belirtilmeden önce öğretmen yetiştirme'nin kısa bir tarihi özeti sunulacak ardından temel eğitimde modern uygulamaları ifade eden usul-i cedit terimi üzerinde durulacaktır. Gerçekten de Osmanlı Devleti'nde sıbyan mektebi muallimlerinin pedagojik ve akademik donanımları, mesleki yeterlilikleri, olay ve olgulara bakış tarzları, yetişme koşullarıyla doğrudan ilgilidir. Öte yandan eğitim modernleşmesinin temel eğitime yansımaları olan usul-i ceditin önemini açıklamak, sıbyan mektebi öğretmenlerinin modern eğitim sistemine katma politikasının gerekçesini ortaya koyacaktır.

YÖNTEM

Osmanlı Dönemi'nde 1868-1885 yılları arasında İstanbul'da sıbyan mektebi muallimlerini modern eğitim sistemine katma çabalarını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi diğer araştırma yöntemleri için tamamlayıcı bir görev ifa ettiği gibi bilimsel araştırmalarda ayrı bağımsız bir yöntem olarak da kullanılabilir (Bowen, 2009, 29; Sak vd., 2021, 241). Mevcut kayıt ve belgeleri incelemek suretiyle veri toplama, elde edilen verileri tasnif etme ve değerlendirme işlemlerini kapsayan doküman analizi yöntemi tarihsel bir durumun ortaya çıkarılmasında araştırmacıların sıkça müracaat ettikleri bir yöntemdir (Sak vd., 2021, 233).

Araştırmada eğitim modernleşmesine bağlı olarak sıbyan mektebi muallimlerinin sisteme adapte edilebilmesi için yapılan çalışmaların tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu konuda gerekli veriler yazılı dokümanlar aracılığıyla elde edilmiştir. Verilerin toplanması aşamasında kolaylık olması bakımından öncelikle araştırmacı tarafından şu anahtar kelimeler tespit edilmiştir: sıbyan mektebi/muallimleri, usul-i cedit, Darülmuallimin-i Sıbyan, numune mektepleri. Anahtar kelimeler çerçevesinde yapılan araştırmalarda verilerin büyük bir kısmına İstanbul'da bulunan Osmanlı Arşivi'nde yapılan çalışmalarla ulaşılmıştır. Bunun yanında Düstur ve Salname koleksiyonları taranmış, ulusal tez merkezi, İSAM, Milli Kütüphane, Atatürk Kitaplığı dokümanları ile birlikte yayınlanmış kitap ve makaleler incelenmiş ve çalışmada kullanılacak veriler toplanmıştır.

Araştırma konusunun 1868-1885 yılları arasında belirlenmesi elde edilen verilerle ilgilidir. Aslında veri toplama aşamasında zaman aralığı daha geniş tutulmuştur. Araştırmada kullanılan Osmanlı belgelerinin metin içinde kısaltmaları, kaynakça kısmında açıklamaları verilmiştir. Araştırmada kullanılan belgelerin Hicri, Rumi, Miladi takvimlerle ilgili tarih çevirme işlemleri Türk Tarih Kurumu sitesinde bulunan *Tarih Çevirme Kılavuzu* yardımıyla yapılmıştır.

Araştırmada Tarihi dokümanların analizi ve çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Tarihi belgelerin tespit edilmesinde anahtar kelimeler kıstas alınmıştır. Belgelerin katalog özetlerinden anahtar kelimelerle uyumlu olanları seçilerek alınmıştır. Sonrasında Osmanlıca belgeler baştan sona okunmak suretiyle bilgi fişleri oluşturulmuştur. Böylece elde edilen veriler, amaçlanan tarihsel gelişimi ortaya koyabilmek için kronolojik bir sıra ile tasnife tabi tutulmuştur. Aynı süreç kitap ve makalelerde de uygulanmıştır.

BULGULAR

Öğretmen Yetiştirme

Eğitim Modernleşmesine Kadar Öğretmenlik Mesleği

Geleneksel Osmanlı eğitiminde iki tip yaygın eğitim kurumu vardı; temel eğitimin verildiği sıbyan mektepleri ile orta ve yüksek derece eğitim kurumu olarak kabul edilebilecek medreseler. Medreselerde eğitim veren müderrisler bu okullardan icazet alarak mezun olmuş kişilerdi. Mülâzemet denilen usulle belirli bir süre sıra bekledikten sonra en düşük derece medresede göreve başlardı. Kıdemleri arttıkça daha yüksek derecedeki medreselere atanırlar nihayet sahn seviyesine kadar

çıkarlardı (Kazıcı, 2004, 116-118). Sıbyan mektepleri muallimleri ise başta medrese mezunları olmak üzere birçok kaynaktan temin edilirdi. Bu okullarda öğretmenlik yapabilmek için Kur'an okumasını ve tecvid kurallarını bilmek, biraz de ilmihal bilgisine sahip olmak yeterliydi. Medresede eğitim almak gibi bir şart yoktu (Zengin, 2004, 99). Cami imamları, müezzinler ya da Kur'an okumasını bilen ağırbaşlı, güvenilir kimseler sıbyan mekteplerinde öğretmen olabilirdi. Öte yandan vakıf yoluyla yaptırılan mekteplerin bir kısmında öğretmenlik babadan oğula geçebilirdi. Yeterliliğine çok da bakılmaksızın ölen muallimin çocuklarından biri ya da birkaçı bu görevi üstlenebilirdi. Vakıf yoluyla elde edilen öğretmenlik görevinin parayla başka birine devredildiği de olurdu. Anlaşıldığı kadarıyla sıbyan mekteplerinde öğretmenlik çoğu zaman tam zamanlı bir iş olarak görülmezdi. Kişiler uğraştıkları meslekler yanında zamanlarının bir kısmını mahalledeki mektepte çocuklara ders vermekle geçirirler, bu mesailer karşılığı bir miktar gelir elde ederler ve halkın teveccühünü kazanırlardı. Gerçekten de mektep hocaları toplumun saygın ve şerefli üyeleri olarak kabul edilmişlerdir (Altın, 2009, 16).

Osmanlı Devleti'nde modernleşme dönemine değin planlı bir eğitim politikasından bahsedilemeyeceği gibi öğretmen yetiştirmek amacıyla açılmış bir meslek okulundan da söz edilemez. Bununla birlikte Fatih Sultan Mehmet döneminde öğretmen yetiştirmenin önemini farkına varıldığını gösteren oldukça dikkate değer bir uygulama göze çarpmaktadır. Öyle ki Fatih, açtırmış olduğu Eyüp ve Ayasofya medreselerinde, sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacak olanlar için programa mecburi bazı dersler koydurmuş ve bu dersleri almayanları öğretmenlik yapmaktan menetmişti. Öğretmen adayları Arapça Sarf ve Nahiv, Edebiyat, Mantık, Belagat, Kelam, Riyaziyat dersleri yanında Adâb-ı Mübahase ve Usul-i Tedris adında bir pedagoji dersini de okumak zorunda bırakılmıştı (Koçer, 1991, 7). Tartışma kuralları ile öğretim yöntemlerinin öğretildiği bu dersin programda yer alması son derece önemlidir. Nitekim Akyüz, böyle bir dersin o çağda öğretmen adayları için özel olarak öngörülmesini dünya eğitim tarihi açısından da ilginç bir buluş olarak görmektedir (Akyüz, 2012, 92). Fakat Fatih'in bu yaklaşımı sürekli bir devlet politikası hâline getirilemedi. Tanzimat Dönemi'ne kadar öğretmen yetiştirmek için bir meslek okulu oluşturulmadığı gibi sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacak kişilerin bu mesleğe dair herhangi bir dersi okumuş olup olmamalarına da bakılmamıştır.

Öğretmen Yetiştirme Alanındaki Gelişmeler

Tanzimat Dönemi ile birlikte devlet yıllarca ihmal edilen bir alana giriyor ve öğretmen yetiştirmeye yönelik ilk adımlar atılmaya başlanıyordu. Çünkü öğretmen, meydana getirilen eğitim sisteminin en önemli unsurlarından birisi hâline gelmişti. İlk öğretmen okulu rüştiye mekteplerine nitelikli öğretmen yetiştirmek amacıyla 1848 yılında açılan *Dârülmualimîn-i Rüşdiyye* idi. Bu okulun işleyişe dair mevzuatı hazırlanmak suretiyle öğretmen yetiştirmenin esasları belirlendi. Okula kabul şartları, ders programları, yönetime ve disipline dair hususlar, öğrencilerin özlük hakları ve mezuniyetle ilgili kuralları içeren okulun 1851 tarihli nizamnamesi öğretmen yetiştirme alanında günümüze kadar gelen bazı ilkeleri belirlemesi ve bir gelenek oluşturması bakımından son derece önemlidir (Akyüz, 1990, 3-20). Öte yandan öğretmenlik artık bir meslek olarak tanımlanmaya başlandı ve rüştiye mekteplerinde öğretmenlik yapma hakkı bu kurumdan mezun olanlara verildi. Darülmualimîn-i Rüştiyeden mezun olan öğretmen adayları İstanbul'da ve taşrada rüştiye mekteplerine muallim-i evvel unvanıyla atandılar ve tayin edildikleri yerlerde modern eğitimin yaygınlaşmasına hizmet ettiler. Darülmualimîn-i Rüştiye tecrübesi öğretmenlik mesleğinin standartlarının oluşmasında faydalı olduğu gibi usul-i cedit olarak adlandırılan eğitimde yeni ve etkili öğretim yöntemlerinin geliştirilmesine de katkılar sunmuştur.

Öğretmen yetiştirmede ve öğretmenlik mesleği anlayışındaki gelişmeler 1868 yılına kadar temel eğitimin dışında şekillendi. Her ne kadar sıbyan mektepleri için bu okulların öğretmenlerini de ilgilendiren bazı ıslah girişimleri olsa da uygulamada istenen başarılar bir türlü sağlanamadı. Sıbyan mektepleri öğretmenleri eski usullerle eğitim vermeye devam ettiler. 1868 yılında sıbyan mekteplerinin ıslah edilebilmesinin ancak nitelikli öğretmenlerle mümkün olacağı düşünülerek gerek temel eğitime nitelikli öğretmenler yetiştirmek gerekse mevcut öğretmenlere usul-i cediti öğretecek bir merkez olması amacıyla *Dârülmualimîn-i Sıbyân*'ın açılması söz konusu oldu. 28 Ağustos 1868 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile eski matbaa binasının tamir edilerek okula tahsis edilmesi, okulun müdür, muallim ve hademelerinin tayini ve bu işler için gerekli meblağın hazineye karşılanması

hususunu karar altına alındı (BOA, İ. ŞD, 10/484). Darülmualimin-i Sıbyan'a rüştiye mektebi mezunları ile medreseye devam etmekte olan talebelerden *Kâfiye*'ye kadar ders görmüş olanlar kabul edilecek ve okulda Coğrafya, Hesap ile birlikte icap eden diğer dersler Türkçe kitaplardan okutturulacaktı (BOA, A. MKT. MHM, 419/15). Medreselerde okutulan cümle bilgisi (nahiv) kitabı olan *Kâfiye*, üçüncü ve altıncı seneler arasında görüldüğünden istekli medrese talebelerinde belirli bir alt yapı şartı aranmaktaydı (Atay, 1981, 17-18). Nihayet okul tasarlandığı gibi Beyazıt'ta bulunan eski matbaa binasında 14 Kasım 1868 tarihinde açıldı (Takvîm-i Vekâyi, no: 1025, 4 Şaban 1285). Okul imtihanla alınan 20 öğrenciyle eğitim-öğretime başladı. Okulun açılış haberini veren Takvim-i Vekayi yazısından anlaşıldığına göre Darülmualimin-i Sıbyan'dan mezun olacak öğrenciler öncelikle vilayet merkezlerine gönderileceklerdi. Onlardan vilayetlerde tesis edilecek Darülmualiminlerde yeni usulü öğretmek suretiyle ülkede modern eğitimin yayılmasına hizmet etmeleri beklenmekteydi. Gerçekten de 1875 yılında vilayetlerde ilk öğretmen okulları Bosna, Girit ve Konya'da açıldı (Berker, 1945, 142). 1880 yılından sonra maarif müdürlerinin vilayetlere atanmasıyla birlikte birçok vilayette darülmualiminler kurulmaya başlandı. Çünkü maarif müdürlerinden istenen ilk şey gittikleri yerlerde yeni usule göre eğitim öğretim yapabilecek öğretmenler yetiştirmek ve bu vasıta ile sıbyan mekteplerini ıslah etmektir (Öztürk, 2005, 15). Ancak İstanbul'da ve taşrada öğretmen yetiştiren kurumların her yıl mezun ettikleri öğrenci sayısı sınırlıydı. Ülkede ihtiyaç duyulan nitelikli binlerce öğretmenin sadece bu kaynaktan sağlanması mümkün değildi. Öyle olduğu içindir ki özellikle temel eğitimde meslek dışından öğretmen istihdamı uzun yıllar sürecekti. Gerek mesleğe bu suretle kazandırılan öğretmen adaylarının gerekse sıbyan mekteplerinde hizmet veren mevcut öğretmenlerin modern eğitim sistemine adapte edilmeleri hususu Maarif Nezareti'nin üstesinden gelmesi gereken önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştı.

Modern Temel Eğitimde Usul-i Cedit

İstanbul'da sıbyan mektebi hocalarını modern eğitim sistemine adapte etmek amacıyla gerçekleştirilen faaliyetlere geçmeden önce eğitimde modern uygulamaları ifade eden usul-i cedit terimi üzerinde durmak gerekmektedir. Usul-i cedit, geleneksel yöntemler yerine yeni ve etkili öğretim yöntemleri uygulanması ve ders materyallerinde modernleşme olarak tarif edilmektedir (Akyüz 2012, 207). Usul-i cedit zamanla anlam genişlemesine uğramış bir terimdir. Osmanlılarda eğitim modernleşmesine bağlı olarak yapılan her ilerleme bu terime yüklenen anlamı daha da genişletmiştir. Okulların fizikî, idari, malî bakımdan modernizasyonu, hıfzıssıhha kurallarının belirlenmesi, öğretim ve disipline dair gelişmeler gibi pek çok yenilik usul-i cedit içinde değerlendirilen hususlar olmuştur.

Temel eğitimde usul-i cedit, esas itibarıyla anadilde okuma-yazma öğretimini ve bunu kolaylaştırmak için geliştirilen yeni metotları ifade etmekteydi. Usul-i cedit de harflerin hareketlerini de seslendirmek suretiyle kelimelerin uzun uzun hecelenerek okunması demek olan geleneksel okuma yöntemi; "*usûl-i teheccî*" yerine, harflerin seslerini çıkararak kelimeleri doğrudan okuma esasına dayanan "*usûl-i savtiye*" yönteminin kullanılması öneriliyordu. Geleneksel yöntemde Kur'an'ın Arapça okunması amaçlanırken, yeni yöntem Türkçe okumayı merkeze almaktaydı. Çocuklara günlük hayattan, çevrelerinden daha önce bildiği, tanıdığı tek heceli nesnelere adlarının okutturulmasıyla başlanır, öğrencilerin Türkçe bir kitabı okuyup anlayacak seviyeye gelmesi hedeflenirdi. Türkçe yazı çalışmaları da ihmal edilmez taş levhaya harflerin çizdirilmesinin ardından kurşun kalemle kâğıt üzerinde harflerin birleştirilerek bir-iki heceli kelimelerin yazımına geçilirdi. Nihayet öğrencilerden mürekkepli kalemle ezberden söylenen cümleleri yazması istenirdi (Selim Sabit, Rehnümâ-yı Muallimîn, 10-20; Şanal, 2021, 86-87). Sıbyan mektebi hocalarının yeni yöntemle okuma-yazma öğretmesi son derece önemliydi. Çünkü bir temel eğitim kurumundan ilk beklenti öğrencilerin kısa sürede anadilde okuma-yazma becerilerini kazanmasını sağlamaktı.

Usul-i cedit ile sıbyan mektepleri müfredatında yer alan derslerin işlenmesinde takip edilecek modern eğitim-öğretim usullerini içeren bir program da ortaya konulmaktaydı. Öngörülen programda derslerin sınıf esasına göre işlenmesi, ders saatlerinin sınırlandırılması ve teneffüs vakitleri konulması, derslerde modern eğitim-öğretim materyalleri kullanılması gibi uygulamalar yanında Türkçe ders kitaplarının hazırlanması ve öğretmenlerin bu kitapları esas alarak öğretim yapmaları gibi hususlar yer almaktaydı (Selim Sabit, Rehnümâ-yı Muallimîn, 8-9). Sıbyan mektepleri hocalarının usul-i cedit üzere eğitim-öğretim yapabilmeleri için elbette bu yeni usulleri bilmeleri gerekmektedir. Bunun yanında sıbyan mektepleri için hazırlanan programda yer alan dersleri okutabilecek düzeyde akademik

bilgiye sahip olmaları lazımdı.

Sıbyan Mektebi Muallimlerinin Usul-i Cedid Üzere Eğitimi

İstanbul'da sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesi hususunda girişilen bazı denemelerden sonra 1868 yılında on maddelik bir nizamname hazırlandı (BOA, İ.MVL, 584/26278, lef 1). Nizamnamede sıbyan mektebi öğretmenlerinden esas olarak müfredata yeni konulan dersleri okutmaları ve öğrencilere usul-i cedit üzere ana dilde okuma yazma öğretilmeleri beklenmekteydi. Bu durumda şehirde görev yapan sıbyan mektebi öğretmenlerinin istenen görevleri yerine getirebilecek donanımda olup olmadıklarının tespit edilmesi önemli hâle gelmişti. Nitekim 23 Şubat 1868 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile İstanbul'daki mevcut sıbyan mektebi öğretmenlerinin kısım kısım Maarif Meclisi'ne celp edilerek imtihan edilmesine karar verildi. Yapılan imtihan sonunda başarılı olanlar görevlerinde bırakılacaklardı. Bunlar içinde yaşı uygun olan ve anlama kapasitesi bakımından yeterli bulunanlar, açılması tasarlanan Darümuallimin-i Sıbyan'a muayyen günlerde devam ederek orada belirlenen dersleri tedris edeceklerdi. İhtiyarlanmış, usul-i cedit üzere talim ve tedris ehliyeti olmayan öğretmenler ise hatırları kırılmadan ömürleri el verdiğince okulda tutulacak fakat bunlara yardımcı olmak üzere okullara muktedir birer muavin görevlendirilecekti (BOA, İ.MVL, 584/26278, lef 5).

Gerçekten de 11 Mayıs 1869 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre alınan karara bağlı olarak *Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse*'de görevi başındaki sıbyan mektebi öğretmenleri Maarif Meclisine imtihan için çağrılmaya başlandı. Öğretmenler davet edilmeden önce kendilerine birer yazı gönderilerek imtihanda sorumlu olacakları hususlar bildirildi. Neticede yapılan imtihanlarda sıbyan mektebi öğrencileri için öngörülen dersleri talim ve tedris edebilecek beceride hiçbir öğretmenin bulunmadığı anlaşıldı. Bunun üzerine Maarif Meclisi mevcut okullara atamak üzere hızlı bir şekilde nitelikli öğretmen temininin yollarını aramaya başladı. Meclis, medresede *Tasdikât*'a kadar ders görmüş talebelerden bu konuda faydalanmayı umuyordu. Tasdikât altıncı sene okutturulmaya başlanan bir mantık kitabıydı (Atay, 1981, 17-18). En az beş sene medrese eğitimi almış talebelerin hızlı bir kurs görmek suretiyle sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapabilecek donanıma sahip olabilecekleri düşünülüyordu. Nitekim belirlenen nitelikleri sağlayan istekli medrese talebelerinin Meclis'te dört mümeyiz huzurunda imtihan edilmelerine, başarılı olanların da Darümuallimin-i Sıbyan'da altı ay ders görmelerine karar verildi. Derslerini başarıyla bitirenler, en liyakatsiz muallimin görev yaptığı mektebe atanacaktı. Alınan kararlar medreselere matbu bir ilan gönderilerek talebelere duyurulacaktı. Maarif Meclisi, yetersiz öğretmenlerin görev başında tutulmasına kesin bir şekilde karşıydı. İşten çıkarılacak liyakatsiz öğretmenler için hiç kimsenin rica ve himayelerine bakılmayacağı vurgulanmaktaydı. Bunlar içinde irsen muallimlik cihetine mutasarrıf olanlar varsa gelirlerini kayd-ı hayat şartıyla almaya devam edecekler, ancak fiili öğretmenlik yapamayacaklardı. Muallimlik cihetlerini satın almış olanlar ise verdikleri paralar iade edilmek suretiyle muallimlikten ihraç edileceklerdi. Öte yandan mevcut sıbyan mektebi öğretmenlerine bazı şartları sağlamaları ve Darümuallimin-i Sıbyan'a devam etmeleri koşuluyla aynı hakların verilmesine karar verildi. Bu öğretmenler içinde medresede Tasdikât'a kadar ders görmüş olanlar, devam etmekte olan imtihanlarda da başarı gösterirlerse eksiklerini tamamlamak için Darümuallimin-i Sıbyan'a gönderilecekler ve nihayet eski okullarında öğretmenliğe devam edebileceklerdi. Eğitimleri süresince eski okulları vekâletle idare olunacaktı. Belirtilen aşamalardan geçerek atamaları yapılan öğretmenlere, teşvik olması için dönemine göre yüksek bir gelir taahhüt edilmekteydi. Öyle ki bu öğretmenlere öğrencilerden alına gelmekte olan haftalıklar dışında 200 kuruş maaş ve yevmiye iki fodla tahsis olunacaktı (BOA, ŞD, 205/11).

Görüldüğü gibi Darümuallimin-i Sıbyan'ın sadece hizmet öncesi eğitimin verildiği bir okul değil aynı zamanda hizmet içi eğitim verilen bir kurs yeri olarak da kullanılması düşünülmekteydi. Darümualliminde planlandığı şekilde sıbyan mektebi öğretmenleri ders almaya başladılar. Fakat 1871 yılında yapılan malî düzenleme gerekçe gösterilerek okul kapatıldı. 20 Temmuz 1872 tarihli bir belgeye göre okulun kapatılması sıbyan mektebi hocalarının tekrar eski yöntemlere dönmelerine neden olmaktaydı. Eski yöntemlerle çocukların talim ve terbiye edilmelerinin mümkün olmadığı görüldüğünden de okulun yeniden açılması hususu gündeme geldi. Belgede, Maarif Nezareti hükümetten hem İstanbul'daki sıbyan mektebi öğretmenlerine talep edilen derecede eğitim vermek hem de ileride vilayetlerde açılacak Darümuallimin-i Sıbyan Mekteplerine öğretmen yetiştirmek için eğitim kurumunun tekrar açılmasını talep etmekteydi (BOA, MF. MKT, 2/150). Bu gerekçeler haklı

bulunarak okul 1872 yılı içinde tekrar açıldı. Darümuallimin-i Sıbyan'ın ikinci kez müdürlüğüne getirilen Mehmet Cevdet Efendi, okulun kapatılmasında kuruma yöneltilen tahrik ve iftiraların rol oynadığını ileri sürmektedir (Ayar, 2022, 267). Gerçekten de düzenleri bozulan, eski alışkanlıklarından vazgeçmek istemeyen çevreler okulu hedef tahtasına koymuş olmalıydılar. Ancak okulun kısa bir süre sonra tekrar eğitim-öğretime başlaması eğitim modernleşmesindeki istikrarı göstermesi bakımından önemlidir.

Sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapabilmenin belirli şartlara bağlanması hususunda devlet yönetiminde bir irade oluşmaya başlamıştı. Nitekim eğitim modernleşmesi açısından son derece önemli bir belge olan 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ülkede eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmekte olan sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapma şartları belirlenerek kanun hükmü hâline getirildi. (BOA, Y.E.E, 112/6). Nizamnamenin 178. maddesi bu okullarda öğretmenlik yapma hakkını Osmanlı vatandaşlarından Darümuallimin-i Sıbyan diplomasına sahip olanlara ya da imtihanla bu diplomayı almaya hak kazananlara tanımaktaydı. Çok sayıda öğretmene ihtiyaç duyulduğundan eskiden olduğu gibi öğretmen okulu mezunları dışından da atama yapılacaktı. Fakat öğretmen olmak isteyenlere ehliyetini imtihanla ispatlama şartı getiriliyordu. İstanbul'da Nizamnamenin getirdiği kuralların uygulandığına dair birçok belge vardır. Nitekim 7 Ekim 1872 tarihli bir belgeye göre Rumeli Kavağı Kızlarağası Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi'nin muallimlik ciheti Hüseyin Efendi'nin ölümü sonrası bu kişinin mahlûlünden Mehmet Efendi'ye geçmesi için izin istenince Mehmet Efendi Maarif Meclisine celp edildi. Burada imtihan edilerek muallimlik iktidarına sahip olduğu tespit edildikten sonra ataması yapıldı (BOA, MF. MKT, 5/159). Benzer şekilde 21 Kasım 1874 tarihinde Yenikapı Mevlevihanesi civarındaki Hacı Mehmed Ağa Mescidinin imamet vesaire cihetleriyle beraber muallimliği de imtihanla yeterliliği sabit olan Salih Selahaddin Efendi'ye tevcih edildi (BOA, MF. MKT, 21/65). Beşiktaş Sıbyan Mektebi muallimi Ürgüplü Tahir Efendi ise özlük haklarıyla ilgili bir meselede kendisinin maarifçe tayin edilmediğini beyan edince 8 Mayıs 1873 tarihinde memuriyetinin tasdik edilebilmesi için sınava girmesi gerektiği kendisine ihtar edildi (BOA, MF. İBT, 2/123). Bu örneklerden maarif idaresinin ehliyetname imtihanlarını yapmaya başladığı ve diploma sahibi olmayan öğretmenleri imtihanlara girmeye zorladığı sonucu ortaya çıksa da o günün koşullarında mevcut öğretmenlerin durumunun tespit edilebilmesi o kadar kolay değildi. Gerçekten de maarif idaresi kısıtlı personeliyle okulları tam manasıyla denetleyemiyordu. İşte bu nedenle olsa gerek İstanbul'da eğitim konularında halkın desteğini sağlamak amacıyla 13 Nisan 1875 tarihinde *Tedris Meclisleri* kurulması yolunda bir talimat yayınlandı. Tedris Meclisleri ve şubeleri halk arasından seçilecek temsilciler vasıtasıyla sıbyan mekteplerini denetlenmek ve bir ölçüde yönetmekle görevlendirildi. Maarif Nezareti, öncelikle Meclis ve şubelerinden okulların gelirleri ve binaların durumu, öğretmenlerin ehliyetli olup olmadıkları gibi konularda bilgi toplamalarını ve bunu ilgili defterine yazarak göndermelerini istedi. Bu kurulların bilgi toplamak yanında okullara öğretmen temini, öğrenci devamlarının sağlanması, eğitim-öğretimin usulünce yapılıp yapılmadığının teftişi ve gerek görülen okulların ıslahı ile öğretmenlerin disiplin durumları gibi yönetim ile ilgili görevleri de vardı. Kurullar, ehliyetli öğretmenlerin memuriyetlerini tasdik ederler, usul-i talimiyeyi icra etmeyen öğretmenleri azledebilirlerdi (Düstur, I. Tertib, II, 432-438). Böylelikle sıbyan mekteplerinde görev yapmakta olan yeni öğretim usullerinden habersiz ya da bunu ciddiye almayan, ehliyetnamesi bulunmayan öğretmenler için çember daralmış görevine devam etmek isteyenlerin usul-i cedidi öğrenmesinden, imtihanla ehliyetname almasından başka çare kalmamıştı.

Maarif Nezareti, İstanbul'da sıbyan mektepleri üzerindeki kontrolünü artırarak öğretmenleri yeni sisteme katmak için zorlayıcı tedbirler uyguluyordu. Bununla birlikte Nezaret tarafından mekteplerde *tarz-ı tedrisi usûl-i cedideye tahvil etmek* ve öğretmenlerin bu anlamda niteliklerini artırmak için Darümuallimin-i Sıbyan'a devamlarını sağlamak dışında bazı girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Nitekim İstanbul mahallelerinde merkezi konumda bulunan ve binaları müsait sıbyan mektepleri, numune mekteplerine dönüştürüldü ve bu okullara yeni usulleri bilen ve uygulamalarıyla örnek olabilecek donanımlı öğretmenler tayin edildi. Bu öğretmenlerin görevi sadece atandıkları numune mekteplerinde yeni usulle eğitim yapmak değildi. Aynı zamanda civarlarında bulunan sıbyan mektebi öğretmenlerine usul-i cedidi öğretecekler, mekteplerini bu öğretmenler için eğitim merkezi hâline getireceklerdi. Mesela 1876 yılında Üsküdar'da numune mektep ittihaz olunan Rüstem Paşa Mektebi'ne çalışan bir eğitimci olan Darümuallimin mezunu Osman Lebib Efendi'nin atanma nedeni bu idi (BOA, MF. MKT, 38/124). Osman Lebib Efendi'nin meslek hayatı 1873 yılında Beyazıt

Mektebinde seyyar muallim olarak görevlendirilmesiyle başlamıştı. 1875 yılında Simkeşhane Sıbyan Mektebine muallim muavini unvanıyla tayin edildi (BOA, DH. SAİDd, 125/357). Yukarıda da belirtildiği gibi 1868 yılında alınan kararlar muallim muavinleri, usul-i cedid üzere talim ve tedris ehliyeti olmayan ihtiyar öğretmenlerin yanına atanırlardı. Osman Lebib Efendi'nin her iki okuldaki mesaisinin esası yeni usulleri tatbik etmek suretiyle örnek bir eğitimin nasıl yapılması gerektiğini göstermekti. Yeni görevlendirmenin İstanbul'un bir başka semtine Üsküdar'da bir okula yapılması yeni usulleri Üsküdar mahallelerine yaymak isteyen Nezaretin bilinçli bir tercihiydi. Öyle ki Osman Lebib Efendi, Rüstem Paşa Mektebi'nde görev yaptığı yıllar boyunca okul civarındaki sıbyan mektepleri öğretmenlerine başarılı bir şekilde *usûl-i cedîde-i tedrisiyyeyi ta'lim ve irae* ettiğinden Üsküdar'ın iskele tarafındaki sıbyan mektepleri muallimlerine eğitim vermesi için Mihrimah Sultan Mektebi'ne tayin edildi (Mahmud Cevâd, 1338, 204). Öte yandan numune mekteplerinin Darümuallimin-i Sıbyan'da usul-i cedid üzere eğitimlerine devam eden talebelerin uygulama yaptıkları birer staj yeri olarak da kullanıldığı belirtilmelidir. İlk numune mektep olan Nur-ı Osmaniye Mektebi'nin kuruluş amaçlarından birisi bu işlevi yerine getirmektir (Ergin, 1977, 468). Sonrasında diğer numune mekteplerine de staj için talebe gönderildiği anlaşılmaktadır. Mesela 1880 yılında Balıkesir Edincik'ten usul-i cedideyi öğrenmek ve döndüğünde yeni açılan bir okulda öğretmenlik yapmak için İstanbul'a gönderilen Mustafa Hilmi Efendi, bir süre Darümuallimin-i Sıbyan'da eğitim aldıktan sonra numune mekteplerinden birinde yeni usulü talim etmişti (BOA, MF. İBT, 14/59).

Maarif Nezareti, 1868-1880 yılları arasında İstanbul sıbyan mekteplerinde usul-i cedidi kurumsallaştırmak için yoğun çaba sarf etti. Bu süreçte hala eski tarz eğitim veren sıbyan mektepleri öğretmenlerinin tespiti, bunların içinde belirli şartları taşıyanlara Darümuallimin-i Sıbyan'da kurs verilmesi, numune mekteplerinin mahallelerde örnek okullar olarak oluşturularak bölge öğretmenlerine yeni usulün öğretilmesi gibi etkinliklerle sıbyan mektepleri öğretmenleri sisteme adapte edilmeye çalışıldı. Bu eğitim süreçlerinden geçen öğretmenlerin görev yaptıkları yeni tarz okullar usul-i cedide, klasik sıbyan mektepleri ise usul-i atika mektepleri olarak ifade edilirdi. 1881 yılı itibarıyla geleneksel eğitimi sürdürenler; sıbyan mektebi, usul-i cedide üzere eğitim verenler ise resmî olarak *ibtidâî* şeklinde adlandırılmaya başladılar. Nitekim Nezaretin merkez teşkilatında yapılan bir değişiklik 1879 yılında kurulan "*Mekâtib-i Sıbyâniye Dâiresi*", 1882 yılında "*Mekâtib-i İbtidâîyye Dâiresi*"ne dönüştürüldü (Unat, 1964, 25). Bu sadece müdürlüğün adının değiştirilmesinden ibaret bir adım değildi. Artık Nezaretin, enerjisini ve kaynaklarını iptidai mekteplere harcayacağını göstergesiydi. Bununla birlikte geleneksel sıbyan mektepleri kendi hâlinde bırakılmadı, bu okulların fizikî, idari ve malî bakımdan ıslah edilmesine ve hocalarının usul-i cedide üzere eğitim verebilecek yeterliliğe getirilmesine uğraşıldı. Bu şekilde ıslah edilen mektepler de iptidailere dönüştürüldüler.

Maarif Nezareti'nin iptidai mektepleri yaygınlaştırma politikası, doğal olarak nitelikli öğretmene duyulan gereksinimi de artırmaktaydı. 1881 yılında Mekâtib-i İptidaiye Müdürlüğüne Darümuallimin-i Sıbyan'ın eski müdürü ünlü eğitimci Mehmet Cevdet Efendi'nin getirilmesiyle sıbyan mektepleri öğretmenlerine yeni usulü öğretim faaliyetleri hız kazandı (BOA, İ. DH, 833/67017). Müdürlük öncelikle İstanbul'da sıbyan mektebi hocalarınca tahsili lazım gelen usul-i cedide ile ilim ve fenlerin her bir merkez dâhilinde mektep muallimlerine tayin olunacak vakitlerde tedris ettirilmesine karar verdi (Salnâme-i Devlet-i Aliyye, H. 1299, 266). Bizzat müdür Cevdet Efendi, Maarif dairesinde tahsis edilen bir mahalde, usul-i cedide üzere kıraat ve öğretilmesi kararlaştırılan dersleri Salı ve Perşembe günleri saat yediden ona kadar sıbyan mektebi muallimleriyle hariçten isteyenlere tedrisat icrasına başladı (Mahmud Cevâd, 1338, 212). Maarif idaresi, kurs vermek suretiyle nitelikli öğretmen yetiştirme politikasını istikrarlı bir hâle getirmek amacıyla 17 Nisan 1882 tarihinde yeni bir projeyi yürürlüğe koydu. Bu tarihte çıkan bir ilanla *Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse'de kâin mekâtib-i ibtidâîyede usûl-i cedîdeyi irâe ve tâ'lîme muktedir yeniden hocalar yetiştirmek ve mekâtib-i sıbyâniye-i mevcudedede müstahdem hocalardan işbu yeni usûlü tahsîl etmek isteyenler dahi kabul olunmak üzere* bir eğitim kurumunun açılacağı duyuruldu. *Dârülameliyat* adı verilen okul Aksaray civarında Çakırağa mahallesinde bulunan Hacı Bekir Paşa Mektebi binasında eğitim verecekti. Darülameliyat'ta iki üç ay gibi kısa bir sürede eğitimlerini tamamlayan öğrenciler bir iptidai mektepte görev yapabileceklerdi (Mahmud Cevâd, 1338, 214-215, 217). H. 1300/M. 1883 yılına ait Devlet salnamesi kayıtlarından öğrenildiğine göre eğitim-öğretime başlayan okulda üç öğretmen görev yapmaktaydı: muallim-i evvel Abdullah Efendi, muallim-i sani Abdullah Efendi ve Rik'a muallimi Tevfik Efendi. Okula devam eden 24 talebe vardı (Salnâme-i Devlet-i Aliyye, H. 1300, 192). Bir yıl

sonra Rik'a muallimi olarak Niyazi Efendi'nin ismine rastlanmaktadır. Öğrenci sayısı artarak 57'ye ulaştı (Salnâme-i Devlet-i Aliyye, H. 1301, 380). Darülameliyat, kapatıldığı 3 Kasım 1885 tarihine kadar yaklaşık üç yıl eğitim verdi (Altın, 2009, 75). Okulun eğitim süresinin üç ay olduğu hesaba katılırsa yüzlerce öğrenci yetiştirmiş olmalıdır. Hızlı öğretmen yetiştirme programından mezun olan öğrencilerin bir kısmı vilayetlerdeki iptidai mekteplere gönderilerek taşrada usul-i cedidin yayılmasına hizmet ettiler. İstanbul'da sıbyan mekteplerinde görev yapmaktayken Darülameliyat'a devam ederek yeni usulleri öğrenen öğretmenler modern eğitim sistemi içine alınmışlar ve meslek hayatlarını iptidai mekteplerde sürdürmüşlerdir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Sanayi öncesi toplumlarda okur-yazarlık seçkin kesimin sahip olduğu bir ayrıcalıktı. Geleneksel devletlerin geniş halk kitlelerini eğitmek gibi bir görevi olmadığı gibi buna ihtiyaçları da yoktu. Oysa Sanayi devrimi çağında vatandaşına daha iyi hizmet etmek amacıyla ortaya çıkan modern merkezî devletler için eğitilmiş, okur-yazar toplum, bir gereklilik hâline gelmeye başladı. Modern devletler gerek büyüyen bürokraside gerekse çeşitlenen iş kollarında çok sayıda eğitilmiş bireye ihtiyaç duymaktaydılar. Bu nedenle 19. yüzyılda eğitim işi bir devlet görevi olarak kabul edilerek mecburi parasız ilkokullar açılmaya başlanmıştır. Bir taraftan da hızlı bir şekilde okuma-yazma öğretmek için alfabe eğitimini kolaylaştırmanın, pratik hâle getirmenin yolları aranmıştır. Bu araştırmada Osmanlı Devleti'nin de aynı yolu takip ettiği Tanzimat döneminin başlarından itibaren eğitim konusuna ciddiyetle eğilmeye başladığı sonucu ortaya çıkmıştır. Sıbyan mekteplerinin ıslah edilerek hızlı bir şekilde okuma-yazmanın öğretilmesi için yoğun bir çaba içine girildiği anlaşılmaktadır. Ancak 1868 yılına kadar yapılan çalışmalardan mevcut sıbyan mektebi öğretmenlerinin yeni öğretim tekniklerini uygulayabilecek donanımda olmamaları sebebiyle çok fazla başarı sağlanamadığı görülmüştür. Bunun üzerine sıbyan mektepleri öğretmenliğinin belirli şartlara bağlanması hususunda devlet yönetiminde bir irade olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmadan 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ülkede eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmekte olan sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapma şartlarının belirlenerek kanun hükmü hâline getirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen olabilmeleri için adayların ya Darümuallimin-i Sıbyan diplomasına sahip olmaları ya da imtihanla bu diplomayı alacak donanımda olduklarını ispat etmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Böylelikle yeni eğitim-öğretim yöntemlerini bilmeyenlerin öğretmenlik mesleğini yapamayacaklarına dair bir kuralın konulmaya çalışıldığı rahatlıkla söylenebilir. Araştırma bulgularından bu radikal kararın uygulandığı yönünde delillere ulaşılmıştır. Görevi başında olan öğretmenlerden de aynı şartları yerine getirmeleri istendiğinden bu öğretmenleri sisteme kazandırmak amacıyla kurslar verilmesine yönelik ilke kararı alındığı ve bunun gerçekleştirilmesi için yoğun bir çaba içine girildiği anlaşılmaktadır.

Kurslarda öğretmenlere öncelikle yeni yöntemlerle Türkçe okuma-yazma öğretimini ve bunu kolaylaştırmak için geliştirilen yeni metotları ifade eden usul-i cedidin öğretildiği söylenebilir. Ayrıca usul-i cedidin sıbyan mektepleri müfredatında yer alan derslerin işlenmesinde takip edilecek modern eğitim-öğretim usullerini içeren bir programının var olduğu da belirlenmiştir. Maarif Nezaretinin 1869-1885 yılları arasında İstanbul'da görev yapan sıbyan mektebi öğretmenlerine usul-i cediti öğretmek için Darümuallimin-i Sıbyanı, 1873 yılından sonra açılan örnek modern temel eğitim kurumları olan numune mekteplerini, Maarif dairesini ve 1882 yılında eğitime başlayan darülameliyatı kurs mekânları olarak kullandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu kurslara vilayetlerden yeni usulleri öğrenmek için gelen sıbyan mektebi öğretmenlerinin de kabul edildiği dikkati çekmektedir. Araştırmadan Maarif Nezaretinin İstanbul'daki bu uygulamayı bütün ülkeye yaymayı tasarladığı ve 1872 yılında bütün vilayetlere bir emir göndermek suretiyle çalışmalarını başlattığı görülmektedir. Vilayetlerdeki çalışmaların bir seferberlik hâlinde Cumhuriyet Dönemi'ne kadar sürdüğü söylenebilir. Çünkü Maarif Nezaretinin ve nezaretin uzantısı maarif idarelerinin yukarıda belirtilen öğretmen istihdamı kuralını sık sık ihlal ederek gerekli şartlara sahip olmayan kimselerin öğretmen olarak görevlendirilmelerine göz yumdukları anlaşılmaktadır. Maarif idarecileri yeterli öğretmenin yetiştirilememesinden ve eğitilmiş insan gücünün eksikliğinden okulları öğretmensiz bırakmamak için bu yola başvurduklarını sanılmaktadır. Sorunların iç içe geçmiş karmaşıklığı, maarif yöneticilerini palyatif tedbirler almaya mecbur bırakmış olmalıdır. Esasında kısa süreli kurs uygulamalarıyla öğretmenlerin niteliklerinin artırılması politikasının başarısı da tartışmaya açık bir konudur.

Öğretmenliğin profesyonel bir meslek olarak gelişmesinde son derece önemli olan öğretmen okullarının yeterince çoğaltılamaması ve hatta mevcut okullara bile öğrenci bulunmakta zorlanması bu sorunun uzamasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, Ali (1993). Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856). İstanbul: Eren Yayınları.
- Akyüz, Yahya (1990). Darülmualimîn'in İlk Nizamnamesi (1851), Önemi Ve Ahmet Cevdet Paşa. *Millî Eğitim Dergisi*, 95, 3-20.
- _____ (2012). Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Altın, Hamza (2009). I. Abdülhamid Ve I. Meşrutiyet Devirlerinde Öğretmen Yetiştirme Meselesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Atay, Hüseyin (1981). Medreselerin Islahatı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Xxv/3-4, 1-44.
- Ayar, Hatice (2022). Dâr'ul Muallimîn-İ Sıbyân'ın Müdürü Mehmed Cevdet Ve Feyz'ül Amim Fî Esrari't-Ta'lîm İsimli Risalesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 73, 265-274.
- Aydın, Vahdettin (2003). Türk Yönetim Tarihi Açısından Vakıf Sistemi Ve Eğitim Yönetimine Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/1, 313-338.
- Berker, Aziz (1945). Türkiye'de İlk Öğretim. Ankara: Meb. Yayınları.
- Bowen, Glenn A. (2009). Dokument Analysis As A Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9/2, 27-40.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (Boa). Dâhiliye Nezareti Sicil-İ Ahvâl Defterleri (Dh. Saidd). 125/357.
- _____ İrade Dâhiliye (İ. Dh). 833/67017.
- _____ İrade Meclis-İ Vâlâ (İ. Mvl). 584/26278.
- _____ İrade Şûrâ-Yı Devlet (İ. Şd). 10/484.
- _____ Maarif Nezareti Mekâtib-İ İbtidâiye (Mf. İbt). 2/123, 14/59.
- _____ Maarif Nezareti Mektûbi Kalemî (Mf. Mkt). 2/150, 2/176, 5/159, 21/61, 38/124.
- _____ Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Evrakı (A. Mkt. Mhm). 419/15.
- _____ Şûrâ-Yı Devlet (Şd). 205/11.
- _____ Yıldız Esas Evrak (Y.Ee). 112/6.
- Düstûr. Tertib I, C. Iı.
- Ergin, Osman Nuri (1977). Türk Maarif Tarihi. I-Iv. İstanbul.
- Kafadar, Osman (1997). Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma. Ankara: Vadi Yayınları.
- Kazıcı, Ziya (2004). Osmanlı'da Eğitim Öğretim. İstanbul: Bilge Yayınları.
- Koçer, Hasan Ali (1991). Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi (1773-1923). İstanbul: Meb. Yayınları.
- Mahmûd Cevâd (1338). *Maarif-İ Umûmîye Nezâreti Tarihçe-İ Teşkilât Ve İcraatı*. İstanbul: Matbaa-İ Amire.
- Öztürk, Cemil (2005). *Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*. İstanbul: Meb. Yayınları.
- Salnâme-İ Nezâret-İ Maârif. H. 1299, H. 1300.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4/1, 227-250.
- Selim Sabit (Tarihsiz). Rehnümâ-Yı Muallimîn. İstanbul.

- Somel, Selçuk Akşin (2010). Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908). İstanbul : İletişim Yayınları.
- Şanal, Mustafa (2021). Bir Osmanlı Eğitimcisi: Abdullah Vehbi Bey'in İlmî Kişiliği Ve "Usûl-İ İbtidâî Yahud Muallimlere Rehnümâ" Adlı Eseri. *İdrak*, 1/1, 77-94.
- Unat, Faik Reşit (1964). Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış. Ankara: Meb. Yayınları.
- Takvîm-İ Vekayi. S. 1025 (4 Şaban 1285).
- Tekeli, İ., İlkin, S. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim Ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu Ve Dönüşümü. Ankara: Ttk Yayınları.
- Zengin, Salih Zeki (2004). Tanzimat Dönemi Osmanlı Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi Ve Öğretimi. Ankara: Meb. Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Until the modernization period in the Ottoman Empire, it cannot be said that there was a planned education policy, nor can it be mentioned that a vocational school was opened for the purpose of training teachers. As an exception, it is known that Fatih Sultan Mehmet, in the madrasahs he had opened and in the *sıbyan schools*, enforced some mandatory courses for those who would become teachers and granted the right to teach to those who took these courses. In subsequent periods, it is seen that the Sultan's practice could not be turned into a constant state policy, and even individuals who only knew how to read the Quran, regardless of their qualifications, were able to teach in *sıbyan* schools. A vocational school for training teachers could only be established during the Tanzimat Period when education became a state duty. *Darülmüallimin-i Rüşdiyye* (teacher training school for junior high school), the first teacher training school, was opened in 1848 with the purpose of training qualified teachers for *Rüşdiyye schools* (junior high school). *Darülmüallimin-i Rüşdiyye* played a significant role in establishing the standards of the teaching profession and in developing new and effective teaching methods, referred to as *Usul-i Cedit* (the new method).

Efforts towards educational modernization were shaped outside of basic education until 1868. Although there were some reform attempts concerning the teachers of *sıbyan* schools, the desired successes could not be achieved in practice. The teachers of *sıbyan* schools continued to educate with old methods. In 1868, with the consideration that the reform of *sıbyan* schools could only be possible with qualified teachers, it was decided to open *Darülmüallimin-i Sıbyan* (Teacher Training School for *Sıbyan* Schools), aiming to train qualified teachers for basic education and to teach existing teachers new methods.

Since it would take time to train new students and start working at *Darülmüallimin-i Sıbyan*, it was deemed necessary to first provide the existing teachers with the prescribed qualifications. The expectation from *sıbyan* school teachers was to be capable of teaching the newly added courses to the curriculum and to teach reading and writing in the mother tongue to students according to *usul-i cedit*. The assessment began with determining the levels of teachers in Istanbul. Teachers were sent a letter informing them of the topics they would be responsible for in the examination. Then, they were examined in groups by being summoned to the Council of Education. However, it was understood after the exams that there was no teacher capable of teaching the envisaged courses for *sıbyan* school students. The Council of Education then sought ways to quickly supply qualified teachers for the existing schools. The Council believed that students who had studied in the madrasah up to *Tasdikat*, meaning they had at least five years of madrasah education and who succeeded in an examination to be held in front of four examiner members of the Council, would be qualified to teach in *sıbyan* schools if they attended a six-month course at *Darülmüallimin-i Sıbyan*. Existing teachers who had studied up to *Tasdikat* could remain in their positions on the condition of successfully completing the courses. However, the Council of Education was strictly against keeping incompetent teachers in their positions. Incompetent teachers to be dismissed would not be subject to any solicitation or protection. Those who had obtained their teaching positions hereditarily would continue to receive their income under the condition of life registration, but they would not be able to teach. Those who had bought their teaching positions would be expelled from teaching with a refund of the money they had paid. *Darülmüallimin-i Sıbyan* started to be used not only as a pre-service training school but also as an institution providing in-service training.

Numune schools (new schools which were examples of modern educational institutions) except *Darülmüallimin-i Sıbyan* also played an important role in teaching new methods to *sıbyan* school teachers. Numune schools were modern basic education institutions formed by reforming *sıbyan* schools located in central locations in Istanbul neighborhoods and having suitable buildings. Qualified teachers who knew and could exemplify the new methods were appointed to these schools. The duty of the teachers was not only to teach with new methods in the numune schools they were assigned to. They would also teach the new method to the *sıbyan* school teachers in their vicinity, turning their schools into education centers for these teachers. For instance, Osman Lebib Efendi, who worked at Rüstem Paşa Numune School, had been teaching the new teaching method to *sıbyan* school teachers in the vicinity of the school for years. Due to his successes, he was appointed to Mihrimah Sultan School to educate the *sıbyan* school teachers on the shore side of Üsküdar.

After 1880, the Ministry of Education embarked on establishing modern basic education institutions, "iptidais", that conducted education based on the new method, separate from *sıbyan* schools. During this process, traditional *sıbyan* schools were not left alone; efforts were made to reform these schools and increase the qualifications of their teachers. Gradually, these reformed schools started to transform into *iptidais*. The policy of expanding *iptidai* schools naturally increased the need for qualified teachers. In 1881, with the appointment of the famous educator Mehmet Cevdet Efendi, the former director of *Darülmüallimin-i Sıbyan*, as the Director of *Iptidai* Schools, the activities to teach the new method to *sıbyan* school teachers gained momentum. The Directorate initially decided to teach the necessary new method, science and arts lessons at designated times to school teachers within each center in Istanbul. Director Cevdet Efendi himself began teaching the new method to *sıbyan* school teachers and to external applicants who were interested, in a space allocated within the Ministry of

Education, on Tuesdays and Thursdays from seven to ten o'clock. The Ministry of Education aimed to stabilize the policy of training qualified teachers through courses by implementing a new project on 17 April 1882. An educational institution named *Darülameliyat* was opened in the building of Hacı Bekir Paşa School located in the Çakırağa neighborhood of Aksaray district in Istanbul. At Darülameliyat, sıbyan school teachers and those who met certain criteria were to take courses on the new method for two to three months, and those who completed their education were to be appointed to iptidai schools. Darülameliyat provided education for about three years until it was closed on 3 November 1885. Considering the education period was three months, it must have trained hundreds of students. Some of the graduates of the fast teacher training program were assigned to iptidai schools in the provinces. The teachers in Istanbul who attended Darülameliyat to learn the new methods were thus adapted to the modern education system.